

**KABAAL EN LIEFDE. EEN VERGETEN
BURGERLIJK TREURSPEL VAN FRIEDRICH SCHILLER.**

Alex MALLEMS

Op zaterdag 31 augustus 2013 organiseerde de Zomeracademie Zeeland een symposium rond Hedendaagse Helden, een thema dat aansloot bij de drie voorstellingen van het Zeeland Nazomerfestival: 'Kabaal en Liefde' van Friedrich Schiller, 'Happy Days' van Samuel Beckett en 'Escorial' van Michel de Ghelderode. Als artistiek leider van Zeeland Nazomerfestival, meer specifiek als vertaler en dramaturg van 'Kabaal en Liefde', werd Alex Mallems gevraagd dit symposium te openen met een lezing waarin het stuk van Schiller gesitueerd werd binnen zijn oeuvre. Gelinkt aan het thema van het symposium, komt ook de status van de romantische held aan bod. Wat volgt is een bewerkte versie van die lezing over een stuk dat al bijna veertig jaar niet meer was opgevoerd in het Nederlandstalig theater.

Friedrich Schiller schreef *Kabaal en Liefde* in 1783. Het einde van de 18de eeuw is op cultureel vlak de periode van de Romantiek in Duitsland, maar politiek-maatschappelijk een scharniermoment in de West-Europese geschiedenis. Het is een transitiemoment waar het Ancien Régime op zijn grondvesten daverde en het oude feodale Europa gedomineerd door adel en blauw bloed onder druk kwam te staan van een vrijheidsbeweging die de rechten van de burger – de rechten van de mens tout court – ging verdedigen. *Liberté, égalité, fraternité* – vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid was de nieuwe leuze waarmee die progressieve beweging de oude orde omver wilde werpen. Niet alleen in Frankrijk, maar zeker ook in het Duitsland waarin Schiller leefde.

Tot 1806, toen de Oostenrijkse keizer werd verslagen door Napoleon, maakte het huidige Duitsland deel uit van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie. Het was een los verband van staten, stadstaatjes en kerkelijke gebieden, die in naam vielen onder een door keurvorsten gekozen keizer. De macht van de keizer was vooral symbolisch. Als het erop aankwam, trokken de vorsten en hoge edelen zich weinig van het keizerlijk gezag aan, wat resulteerde in despotisme. In die tijdsgeest moet *Kabaal en Liefde* gezien worden als een aanklacht tegen heersende politiek-maatschappelijke wantoestanden.

Schiller werd geboren in Marbach am Neckar in 1759, verhuist later naar Stuttgart waar hij op bevel van Hertog Karl Eugen von Württemberg in 1773 leerling

wordt aan de Karlsschule om hem voor te bereiden op een militaire carrière. Twee jaar later ruilt hij zijn studie in voor geneeskunde. Tegelijk maakt de jonge Schiller kennis met een breed cultureel aanbod dat van grote invloed zal zijn op zijn ontwikkeling als toneelschrijver. Hij leest het theaterwerk van Lessing en Klopstock maar ook dat van andere dramaschrijvers die de *Sturm und Drang*-stijl hanteren waarbij het gevoel absolute voorrang krijgt op de ratio.

Ter illustratie een voorbeeld uit *Kabaal en Liefde* van de verheven stijl die daar het resultaat van is. Het gekozen fragment komt uit de eerste Ferdinand-Louise scène waarin de jonge minnaar van hoge afkomst tegenover zijn eenvoudig burgermeisje een vurig pleidooi houdt voor de liefde die alles overwint.¹

Ferdinand (*neemt haar hand en kust die*)

En houdt mijn Louise nog van mij? Mijn hart is hetzelfde als gisteren, het jouwe ook? Ik loop naar jou toe om te zien of je gelukkig bent, als ik dan weer weg ga, ben ik het ook, maar jij bent niet gelukkig.

Louise

Toch wel, toch wel, mijn liefste.

Ferdinand

Spreek de waarheid. Jij bent niet gelukkig. Ik kijk recht door je ziel als door deze briljant, helder als water. (*hij wijst naar zijn ring*) Hier rust geen enkele smet op, die ik niet bemerk, geen gedachte in je hoofd, die mij ontgaat. Wat scheelt er? Vooruit, zeg het. Als ik in jouw heldere spiegel kijk, dan is ook mijn wereld onbewolkt. Wat zit je dwars?

Louise (*kijkt hem een tijdje angstig aan*)

Ferdinand! Ferdinand! Hoe jij met mooie woorden een burgermeisje weet te verleiden.

Ferdinand

Wat bedoel je? (*verrast*) Burgermeisje! Luister! Hoe kom je daarbij? Jij bent mijn Louise! Wie heeft jou aangepraat dat je meer moet zijn dan dat? Je ziet het verkeerd, alsof ik jou afstandelijk zou benaderen. Als jouw liefde voor mij totaal zou zijn, dan had je geen tijd gehad om te vergelijken. Als ik bij je ben, dan verliest mijn verstand zich in jouw blik, als in een droom ben ik helemaal weg van jou. En jij zou nog één twijfel hebben naast jouw liefde? Schaam je! Met elk ogenblik dat je verliest door die kwelling, besteel je je geliefde.

Kabaal en liefde door Zeelandia

© Lex de Meester

Louise (*grijpt zijn hand, terwijl ze haar hoofd schudt*)

Je wilt me in slaap sussen, Ferdinand, mijn ogen afwenden van de afgrond waar ik zeker in zal storten. Als ik in de toekomst kijk, zie ik de roem die jou lokt, de plannen die jouw vader met jou heeft – niet met mij. (*ze laat plots verschrikt zijn hand los*) Ferdinand, er zweeft een dolk boven jou en mij! Men wil ons van elkaar scheiden!

Ferdinand

Ons scheiden! (*hij springt op*) Waar komt dat bange voorgevoel vandaan? Ons scheiden? Wie kan de band tussen onze harten breken, of de harmonie van een akkoord verstoren? Ik ben een edelman, maar wie kan bewijzen dat mijn adelbrief ouder is dan gods scheppingsplan? Of dat mijn familiewapen meer waarde heeft dan wat ik als een bijbelse waarheid lees in de ogen van Louise: deze vrouw hoort bij deze man. Ik ben de zoon van president Von Walter. Juist daarom vraag ik: wat, behalve de liefde kan de vloek van de uitbuiting verzachten die ik van mijn vader erven zal?

Louise

O, ik ben zo bang voor hem, voor jouw vader!

Ferdinand

Ik ben voor niets bang – voor niets – alleen voor de grenzen van jouw liefde. Welke hindernissen er ook tussen ons komen, al waren het de hoogste bergen, ik zal ze als trappen gebruiken om jou in de armen te vliegen. De storm van ons noodlot zal mijn vuur aanwakkeren, dreigend gevaar zal mijn Louise nog aantrekkelijker maken. Ik wil dus niets meer horen over angst, liefste. Ik zal zelf over jou waken, als de toverdraak over het onderaardse goud, mij kun je vertrouwen. Je hoeft geen beschermengel meer, ik werp mij tussen jou en het noodlot, zal je voor elke wonde behoeden, zal de kleinste druppel opvangen uit de beker van het geluk, om je die op de schaal van de liefde aan te bieden. (*hij neemt haar zacht in zijn armen*) Aan deze arm zal mijn Louise huppelend door het leven gaan, en mooier zal je naar de hemel terugkeren dan toen die jou het leven schonk. Verwonderd zal de hemel moeten bekennen dat alleen de liefde de laatste hand kan leggen aan de ziel.

Goethe en Shakespeare

In 1774 verschijnt Goethes eerste roman, *Die Leiden des jungen Werthers*. Deze briefroman maakte hem in één klap tot de meest gevierde schrijver van Duitsland. Geen enkel ander boek van Goethe werd zo gretig door zijn tijdgenoten gelezen,

en zijn levenslange roem en rijkdom was ermee verzekerd. Het is een typisch product van de *Sturm und Drang*-periode. De protagonist, Werther, laat zijn handelen volledig bepalen door zijn gevoelens wat leidt tot de bekende tragische afloop van het verhaal: dood door zelfmoord. Het boek bracht een golf van zelfmoorden teweeg over Europa. Niet toevallig eindigt ook *Kabaal en Liefde* in een dubbele zelfmoord. De *Liebestod* als ultiem romantisch fenomeen.

Binnen de Duitse Romantiek was het werk van Shakespeare zeer geliefd en ook die stukken waren bepalend voor Schillers ontwikkeling als dramaschrijver. Meer zelf, Schiller beschouwde Shakespeare als zijn grote voorbeeld. *Kabaal en Liefde* wordt vaak de Duitse variant op *Romeo and Juliet* genoemd met de onmogelijke liefde van een jong paar – bij Schiller Ferdinand en Louise – die eindigt in de dood. Maar in het stuk laat Schiller zich ook inspireren door *Othello*. Net als Othello pas na de moord op Desdemona ontdekt dat zijn geliefde onschuldig is, komt Ferdinand te laat achter de waarheid dat zijn Louise onschuldig is, nadat ze de vergiftigde limonade heeft gedronken. Daarnaast is er de figuur van intrigant Wurm die in veel opzichten doet denken aan Jago. Ook hij zet het wapen van de jaloezie – *the green eyed monster* – in als wapen om het liefdespaar uit elkaar te drijven.

Het volgende citaat komt uit de scène tussen Wurm en President von Walter, vader van Ferdinand, waarin het plan gesmeed wordt om Ferdinand jaloers te maken:

President

Wurm, Wurm, in wat voor een gruwelijke afgrond stort je mij.

Wurm

Ik wil u juist redden uit die afgrond, excellentie. Mag ik vrijuit spreken?

President (*terwijl hij gaat zitten*)

Spreek vrijuit, als partner in de misdaad.

Wurm

Neem me niet kwalijk, maar u hebt uw presidentschap vooral te danken aan uw meesterschap in de kunst van de intrige. Waarom maakt u daar ook als vader geen gebruik van? Ik herinner me nog goed hoe u, in alle oprechtheid, uw voorganger uitnodigde voor een partijtje kaart om met hem de halve nacht als beste vrienden door te zakken bij het genot van de heerlijkste Bourgogne. En toch was het uitge-

rekend diezelfde nacht dat er een zware bom ontplofte die de goede man de lucht inblies. Waarom hebt u dan, met zoveel kabaal, uw zoon tot vijand uitgeroepen? U had nooit mogen laten blijken dat u iets afwist van zijn liefdesaffaire. U had uw aanval moeten richten op het meisje om zo de liefde van uw zoon te bewaren. U had de sluwe generaal moeten spelen door de vijand niet in het hart te raken, maar had door te stoken juist tweedracht in de gelederen moeten zaaien.

President

Hoe krijg ik dat alsnog voor elkaar?

Wurm

Op de meest eenvoudige manier – u hebt nog lang niet al uw kaarten uitgespeeld. Vergeet even dat u vader bent. Vecht niet tegen hartstocht die elk verzet versterkt. Laat dat gerust aan mij over. In het vuur van hun passie, vind ik het middel om dat te blussen.

President

Ik ben zeer benieuwd.

Wurm

Ik zou mij zeer vergissen in het lezen van de barometer van de ziel, want ik ben overtuigd dat Ferdinand met zijn temperament even fel is in de jaloezie als in de liefde. Zorg dat hij gaat twifelen aan de trouw van het meisje. Of die verdenking ergens op slaat, of niet, dat maakt niet uit. Eén korreltje twijfel zaaien volstaat om die jaloezie te doen gisten.

President

Maar waar vinden we dat ene korreltje?

Wurm

Dat is juist het punt. Maar eerst moet ik van u weten, excellentie, wat er op het spel staat voor Ferdinand door zijn weigering aan uw plan mee te werken? Hoe belangrijk is het voor u dat hij zijn romance met dat burgermeisje verbreekt om te trouwen met lady Milford?

President

Hoe kun je zo iets vragen, Wurm? Mijn hele reputatie staat op het spel. Als dat huwelijk met lady Milford niet doorgaat en ik mijn zoon moet dwingen, dan kost mij dat mijn kop.

Wurm (*opgewekt*)

Nu moet u eens goed luisteren naar mijn plan. Met een list spannen we een web om Ferdinand in te lokken. We maken gebruik van uw macht om dat meisje te misbruiken. We dwingen Louise een liefdesbrief te schrijven aan een derde persoon en zorgen ervoor dat Ferdinand die brief in handen krijgt.

Rousseau

Een filosoof en schrijver die een grote invloed uitoefende op Schiller was Jean-Jacques Rousseau die leefde van 1712 tot 1778. Rousseau heeft een diepgaande impact gehad op de literatuur, pedagogiek en politiek van zijn tijd. Een van de meest spraakmakende staatkundige geschriften uit de achttiende eeuw was zijn *Du contrat social ou principes du droit politique* – in het Nederlands bekend als *Het Maatschappelijk Verdrag*, waarvan de invloed merkbaar is in de *Déclaration universelle des droits de l'Homme*, de *Universele verklaring van de rechten van de mens* en de Franse grondwet van 1793. Ook hiernaar is een bijna letterlijke verwijzing te vinden in *Kabaal en Liefde* in de scène waarin Ferdinand de aan hem als bruid opgedrongen Lady Milford de mond probeert te snoeren:

Ferdinand (*hitsig*)

Kan de vorst de rechten van de mens straffeloos vertrappen, of buit slaan uit daden gepleegd als een valsmunter? Hij staat zelf niet boven de wetten van eer, al kan hij wie protesteert de mond snoeren met goud en zijn schande bedekken met een mantel van hermelijn. Maar genoeg daarover, mylady, het is te laat nu om het te hebben over een vergooide toekomst, over vergane adelstand, over de eer verbonden aan mijn degen, of over hoe het er in deze wereld vandaag aan toegaat. Ik ben bereid om al mijn principes te laten varen, als u er mij van kunt overtuigen dat de prijs die ik voor dit huwelijk moet betalen, niet erger is dan het offer dat ik moet brengen.

In 1761 publiceerde Rousseau in Amsterdam zijn liefdesroman in briefvorm *Julie, ou la Nouvelle Héloïse*, in het Nederlands vertaald als *Julie, of de nieuwe Héloïse*, een boek over twee geliefden uit verschillende klassen die veel tegenstand ondervinden bij hun wens met elkaar te trouwen. Ook hier ligt de parallel met *Kabaal en Liefde* voor de hand. *Julie* kende een ongekend succes en bracht veel emoties teweeg in het tijdperk van de Preromantiek. Het boek werd zo goed verkocht dat de uitgevers ertoe over gingen de exemplaren per uur uit te lenen. Veel lezers konden niet of nauwelijks geloven dat het om fictieve figuren ging. Rousseau werd een idool en wandelen in de bergen werd mode. Het werk is op de *Index Librorum Prohibitorum* geplaatst, maar heeft – zoals het wel vaker gaat met

boeken die verboden worden - mogelijk een grotere invloed gehad op de Franse Revolutie dan zijn *Contrat Social*. Het boek beleefde voor het einde van de achttiende eeuw meer dan zeventig herdrukken. Schiller wist dus wel degelijk waarom hij de onmogelijke liefde tussen twee jonge mensen van verschillende stand koos als romantische topic voor zijn *Kabaal en Liefde*.

In 1780 promoveerde Schiller in de geneeskunde met als dissertatie *Versuch über den Zusammenhang der tierischen Natur des Menschen mit seiner geistigen*. Een interessant thema, dit conflict in de mens tussen het instinctieve en het rationele dat in de openingsscène van *Kabaal en Liefde* onmiddellijk aan de orde gesteld wordt in de huiselijke scène tussen vader en moeder Miller die de affaire tussen hun dochter Louise en de adellijke Ferdinand in de gaten hebben gekregen. Vader Miller heeft een voorgevoel dat dit slecht gaat aflopen. Moeder Miller ziet Ferdinand als een goede partij.

Miller (*loopt zenuwachtig heen en weer*)

Luister allemaal goed: die affaire wordt serieus. Mijn dochter Louise komt met die Ferdinand in diskrediet. Mijn huis wordt te schande gemaakt. Vóór de president hier lucht van krijgt, zet ik zijn zoon kordaat mijn huis uit.

Vrouw

Jij hebt hem toch niet je huis ingelokt? Jij hebt hem toch niet je dochter in de schoot geworpen?

Miller

Heb hem niet mijn huis ingelokt? Heb hem dat kind niet in de schoot geworpen? Wie zal dat geloven? Ik ben de heer des huizes. Ik had mijn dochter veel korter moeten houden. Ik had bij Ferdinand mijn wil moeten doorzetten - of meteen alles moeten melden aan zijne excellentie, meneer papa. Als de jonge baron zijn mond voorbij praat, dan hang ik en breek hier een schandaal los.

Vrouw (*slurpt haar kopje leeg*)

Onzin! Kletspraat! Wat kan er jou gebeuren? Wie kan er jou wat maken? Jij oefent je beroep als muzikleraar keurig uit en neemt zoveel leerlingen aan als je kan.

Miller

Dat doet toch niets ter zake. Zeg me liever wat er gebeurt als die affaire uitkomt. Het meisje tot vrouw nemen, kan hij niet - al heeft hij haar wellicht al genomen. Goeie morgen! Wat gebeurt er wanneer zo'n *monsieur* zo hier en daar, en daar en hier, wat

rondscharrelt? Krijgt die slokop dan niet de smaak te pakken en lust hij wel een oestertje uit het zoete water? Let op! Let op! Je komt ogen te kort. Waar je bijstaat weet hij haar te verleiden, schopt haar met kind en maakt zich uit de voeten. En het meisje is voor de rest van haar leven onteerd, blijft zitten met haar kind, of krijgt de smaak van het handwerk te pakken en gaat ermee door. (*hij slaat met zijn vuist op zijn voorhoofd*) Ik kan me wel voor mijn kop slaan, Jezus Christus!

Vrouw

God verhoede!

Miller

Louise moet zich behoeden voor die Ferdinand. Waar zou zo'n fierefluiters anders zijn zinnen op zetten? Het meisje is mooi en slank, heeft prachtige benen. Of ze hersens heeft, maakt niet uit. Daar kijkt hij graag overheen bij de vrouwtjes, zolang ze maar goed geschapen zijn. Misschien spoort hij als een jachthond nog even zijn prooi op, maar zodra hij haar geur te pakken heeft, volgt hij zijn instinct en gaat wild te keer. Ik kan er hem niet eens de schuld voor geven: een man blijft een man, dat weet ik wel zeker.

Vrouw

Je hoeft alleen maar die wonderschone brieven te lezen die deze edele jongeman je dochter uit het hart schrijft, om zonneklaar in te zien dat het hem puur en alleen te doen is om haar zuivere ziel.

Miller

Dat is het toppunt! Haar zuivere ziel. Die jongen is een wolf in schaapsvacht. Wie uit is op een lekker stuk vlees, stuurt het lieve hart als boodschapper. Hoe heb ik het destijds klaar gespeeld? Zodra twee harten liefdevol gestemd zijn neemt de drift dat voorbeeld in een wip over. De knecht wil meester zijn en uiteindelijk krijgt de zilveren maan de schuld als enige koppelaar.

Vrouw

Maar bekijk toch eerst die prachtige boeken die Ferdinand hier in huis heeft gebracht. Je dochter leest er elke dag gebeden uit.

Miller (fluit)

Ho maar! Gebeden! Jij hebt het goed begrepen. Het rauwe vleesnat van de natuur is te taai voor hun delicate magen die gewend zijn aan bitterkoekjes. Dat moet eerst in de helse pestkeuken van de belletrische kunstig gaar stoven. Het vuur in met die

boeken. Zo zuigt dat meisje al die hemelse dwaasheden op, die dan als de Spaanse vlieg haar bloed hitsig maken en zo de laatste christelijke waarden vernietigen die haar vader haar met veel moeite heeft bijgebracht. Het vuur in met die boeken, zeg ik. Het hoofd van het meisje slaat op hol met al die duivelse zaken en door al het ronddolen in dat luilekkerland raakt ze de weg kwijt naar huis. Straks schaamt ze zich nog omdat haar vader Miller, niet meer is dan een simpele violist. Uiteindelijk wil ze me een schoonzoon aan de hand doen die ik warm kan aanbevelen in mijn klantenkringen. Nee! God verhoede. (*hij springt op, overstuur*) Deze zaak moet nu opgelost worden en ik wijs Ferdinand, ook al is hij van adel, het gat van de deur.

Debuut als toneelschrijver

In 1782 vindt in Manheim de Uraufführung plaats van *Die Räuber* van Schiller. *De Rovers* kent meteen groot succes en Schiller reist zonder toestemming van hertog Karl Eugen naar Manheim. Het kost hem twee weken gevangenis en een uitreisverbod. Hij werkt verder aan zijn volgend stuk *Die Verschwörung des Fiesko zu Genua* en hij begint aan het concept van *Luise Millerin*, waarvan hij de titel later zal veranderen in *Kabale und Liebe*. De hertog verbiedt vervolgens Schiller elk geschrift dat niet strikt medisch is, waarop de schrijver samen met zijn vriend Andreas Streicher, vlucht naar Manheim. Een jaar later, in 1783, maakt Schiller zijn *Luise Millerin* af en het stuk wordt het daaropvolgende jaar voor het eerst opgevoerd in Frankfurt onder de nieuwe titel *Kabale und Liebe* met als ondertitel *Ein bürgerliches Trauerspiel*.

Met die ondertitel *Een burgerlijk treurspel*, gaf Schiller zelf aan dat dit stuk niet optimistisch is, maar juist een aanklacht tegen maatschappelijke wantoestanden. Het woord kabaal uit de titel is synoniem voor hofintrige, voor de corruptie en het gekonkel waarmee de oude machthebbers hun autoritaire regimes in stand hielden ten koste van de fundamentele rechten van de gewone man. Het meest expliciet zit die kritiek bij Schiller in de scène waarin een kamerdienaar dure juwelen uit Venetië als bruidsgeschenk van de hertog komt schenken aan Lady Milford en haar uitlegt met welk bloedgeld hiervoor betaald is.

Kamerdienaar

Zijne koninklijke hoogheid biedt u als bruidsgeschenk deze briljanten aan. Ze komen speciaal uit Venetië.

Lady

En wat heeft de vorst voor die edelstenen betaald?

Kamerdienaar

Ze kosten hem helemaal niets.

Lady

Niets! Ben jij helemaal gek geworden? Waarom kijk je me aan met zo'n doordringende blik? Hoe kan het dat deze onschatbare edelstenen hem niets kosten?

Kamerdienaar

Gisteren zijn er zeventuizend jonge landgenoten als kanonnenvoer verscheept naar Amerika. Die betalen alles.

Lady

Wat is er? Je huilt?

Kamerdienaar *(droogt zijn tranen, trillend, met gebroken stem)*

Voor die edelstenen, hebben ook twee zonen van mij betaald.

Lady *(wendt zich bevend af en grijpt zijn hand)*

Toch niet onder dwang?

Kamerdienaar *(cynisch)*

O god, nee, helemaal vrijwillig. Er waren wel een paar brutale kerels bij die uit de rangen stapten en vroegen tegen welke prijs de vorst die lading mensen verkocht. Waarop de edele vorst al zijn regimenten liet uitrukken en die opstandige jongens op de paradeplaats liet neerschieten. We hoorden het geknal van de geweren, we zagen hun hersens op de keien uiteen spatten, terwijl het hele leger schreeuwde: "Joechei! Op naar Amerika!"

Lady *(laat zich vol ontzetting vallen in de sofa)*

Mijn god, en ik heb daar niets van gehoord? Helemaal niets van gemerkt?

Kamerdienaar

Ja, mylady, u moest zo nodig met de vorst op berenjacht vertrekken, precies op het moment dat de trommels alarm sloegen om de opstand de kop in te drukken. Dit spektakel had u echt niet mogen missen: het geroffel van de trommels die het uur des doods aankondigden, huilende kinderen die verweesd achter hun vaders liepen, wanhopige moeders die zich met een kind aan de borst aan de bajonetten wilden spiesen, een bruid en bruidegom die met de blanke sabel van elkaar gescheiden werden, grijsaards die in wanhoop zelfs hun krukken gooiden naar hun jongens die

op weg waren naar de nieuwe wereld. En dat alles onder de oorverdovende slagen van de trommels die zorgden dat de allerhoogste onze gebeden niet kon horen.

Lady (*staat op, diep geraakt*)

Weg met die edelstenen, hun duivelse stralen branden gaten in mijn hart. Troost u, arme oude man. Uw zonen zullen terugkomen. Zij zullen hun vaderland terugzien.

Kamerdienaar (*warm en vol emotie*)

De hemel weet dat ze terugkomen! Bij de poort van de stad draaiden ze zich nog een laatste maal om en schreeuwden: "God zegene onze vrouwen en kinderen! Lang leve onze vorst! Op de dag des oordeels zien we elkaar weer!"

De standsverschillen die eigen waren aan die tijd zijn de kern van het conflict waarrond *Kabaal en Liefde* draait. De zuivere liefde van Ferdinand, zoon van president Von Walter, voor Louise Miller, een eenvoudig burgermeisje en dochter van een muzikant, wordt gecorrumpeerd en uiteindelijk kapot gemaakt door het vuile spel en alle intriges aan het hof. Dit wordt duidelijk gemaakt in de scène waarin president Von Walter zijn plannen met Ferdinand uit de doeken doet aan zijn vertrouweling en partner in de misdaad Wurm, die overigens zelf een oogje heeft op de mooie Louise Miller. Liefde wordt hierin ondergeschikt gemaakt aan politiek belang.

President

Een serieuze relatie! Mijn zoon? Nee, Wurm, dat geloof ik nooit van Ferdinand.

Wurm

Als zijne excellentie het wil, zal ik het bewijs leveren.

President

Dat hij zo'n burgermeisje het hof maakt, haar vleit, of voor mijn part overstelpt met mooie woordjes, dat zijn allemaal zaken die ik normaal vind, vanzelfsprekend zelfs. En nog wel de dochter van een muzikant, zeg je?

Wurm

De dochter van Miller, de muziekmeester.

President

Mooi? Dat spreekt vanzelf.

Wurm (*opgewekt*)

De mooiste blondine die er rondloopt en die – het is niet teveel gezegd – ook naast de schoonheden aan het hof geen slecht figuur zou slaan.

President (*lacht*)

Toe maar, Wurm, het klinkt alsof jij zelf een oogje op haar hebt, op dat mooie ding, dat vind ik. Maar, beste Wurm, het feit dat mijn zoon gevoelig is voor het vrouwelijk schoon, geeft me hoop dat de vrouwtjes hem niet zullen afstoten. Hij zal ook aan het hof de dames imponeren. Het meisje is mooi, zeg je? Dat bevalt me aan mijn zoon; hij heeft goede smaak. En spiegelt hij dat dwaze kind serieuze toekomstplannen voor? Zoveel te beter, dat bewijst dat hij sluw genoeg is om met list en leugen zijn zin te krijgen. Hij kan het tot president schoppen! Gaat hij met het meisje nog een stapje verder? Heerlijk! Dat bewijst dat hij *chance* heeft. En als die hele farce eindigt met een kleinkind? De kers op de taart! Dan drink ik een fles wijn op de vruchtbaarheid van mijn zoon en betaal met plezier smartengeld aan die hoer.

Wurm

Wat ik uwe excellentie wens, is dat u die fles niet louter uit verveling moet drinken.

President (*ernstig*)

Beseft Ferdinand wel, dat als ik eenmaal geloof in iets, hardnekkig geloof in iets, ik razend word en geen tegenspraak duld als iemand mij daarvan af wil brengen. Ik kan erom lachen dat hij mij wil uitdagen. Dat hij een rivaal de loef weet af te steken, gun ik hem van harte. Omdat het hem niet lukt om mijn zoon af te troeven bij de meisjes, wil die rivaal mij gebruiken als vliegenmepper, wat ik ook begrijp. En dat Ferdinand zo'n talent heeft voor schelmenstreken, charmeert mij zelfs. Alleen, mijn beste Wurm, moet mijn zoon het niet wagen om mij te bedriegen. Hij moet niet proberen mij te slim af te zijn door mijn plannen te dwarsbomen.

Wurm

Vergeef me, uwe excellentie. Als er hier, zoals u vermoedt, werkelijk jaloezie in het spel zou zijn, dan is dat hoogstens gebeurd met de ogen en niet met de tong.

President

En ik dacht nog wel dat er helemaal geen jaloezie in het spel was. Stomme duivel, wat maakt het hem uit of hij zijn geld rechtstreeks van de munt krijgt of geleend van de bank. Vindt hij troost bij de lokale adel – al dan niet bewust – zeker is dat er in onze kringen zelden een huwelijk gesloten wordt waarbij niet minstens een half

dozijn van de gasten – dan wel van de bedienden – het paradijs van de bruidegom tot in het kleinste detail kent.

Wurm (*buijt*)

Ik speel hier dan toch liever de rol van gewone burger, hoogheid.

President

Wat dat betreft, je kan je er binnenkort op verheugen je rivaal de spot over de mooiste kunst betaald te zetten. Er ligt namelijk een plan bij het kabinet ter tafel. Lady Milford wordt in afwachting van een nieuwe vorstin zogenaamd weggestuurd en om dat bedrog te vervolmaken, wordt ze aan iemand anders gekoppeld. Je weet hoezeer mijn beleid beïnvloed wordt door de Lady - en hoe de uitpattingen van de vorst in mijn kaart spelen. De hertog zoekt dus een echtgenoot voor Lady Milford. Ik duld geen kandidaat die het vertrouwen wekt van de vorst en zich zo onmisbaar maakt. Daarom moet de vorst gestrikt blijven in het net van mijn familie en moet mijn zoon Ferdinand met Lady Milford trouwen. Is dat helder, Wurm?

Wurm

Glashelder. U bewijst als president uw vaderlijke gevoelens ondergeschikt te kunnen maken aan politiek belang. Alleen, als Ferdinand zich net zo gehoorzaam toont als zoon, als u zich toont als liefdevolle vader, zou hij zich wel eens tegen uw plannen kunnen verzetten.

Een belangrijk personage in het stuk is Lady Milford, de concubine van de vorst, die door president Von Walter als huwelijkskandidaat voor zijn zoon Ferdinand, naar voren wordt geschoven. Haar leven draagt de sporen van haar verleden, maar ook van de wispelturigheid van de tijdsgeest aan de Europese hoven in die tijd. Vandaag kon iemand machtig zijn, maar morgen uit de gratie vallen. In haar grote scène met Ferdinand pareert ze de vurige jongeman die haar beledigt als vulgaire hoer, door te refereren aan haar afkomst. In dit fragment profileert ze zich niet alleen als een *round character* dat inzicht geeft in haar verleden, heden en toekomst, maar hanteert ze ook een verheven stijl die de Sturm und Drang-periode van de jonge Schiller typeert.

Lady

Luister dan goed naar wat ik u als eerste en enige wil toevertrouwen. Ik ben niet de wilde avonturier die u denkt. Ik zou kunnen opscheppen dat ik van vorstelijke bloede ben en afstam uit het geslacht van de onfortuinlijke Thomas Norfolk, die uit trouw aan de Schotse koningin Mary, zijn leven offerde. Mijn vader was ooit de grootste vertrouweling van de koning, maar werd vals beschuldigd voor samenzwe-

ring met Frankrijk. Hij werd door het Engelse Parlement veroordeeld voor hoogverraad en onthoofd. Al onze bezittingen werden verbeurd verklaard aan de kroon en mijn hele familie werd uit het land gezet. Mijn moeder stierf op de dag van mijn vaders terechtstelling en ik – een meisje van nauwelijks veertien jaar – moest vluchten naar Duitsland met mijn kindermeisje. Mijn enig bezit was een juwelenkistje en dit crucifix, een erfstuk uit de familie, dat mijn stervende moeder mij, met haar laatste zegen, om de hals hing.

Ferdinand (*in gedachten verzonken, kijkt lady Milford aan met warme blik*)

Lady (*gaat verder met toenemende emotie*)

Ziek van verdriet, zonder naam of titel, zonder bescherming of vermogen, kwam ik als buitenlandse wees aan in Hamburg. Ik had niets geleerd, behalve een beetje Frans, en ik kon redelijk goed borduren en pianospelen. Des te meer was ik vertrouwd met de wereld van luxe en weelde: het eten met zilveren bestek van gouden borden, het slapen onder lakens van damast, het mij op mijn wenken laten bedienen door tientallen bedienden en het luisteren naar het gevele van belangrijke hovelingen. Zes jaren gingen voorbij met veel tranen en verdriet - mijn laatste broche was verpand, mijn kindermeisje overleden - toen mijn noodlot uw vorst naar Hamburg bracht. Ik liep langs de oevers van de Elbe, staarde in de stroom en probeerde mij voor te stellen wat er het diepste was: het wassende water of mijn lijden? De vorst zag mij, volgde mij tot bij mijn bescheiden verblijf, gooide zich aan mijn voeten en zwoer dat hij mij lief had. (*ze wacht even, vecht met haar emoties en vervolgt met tranen in haar stem*) Alle beelden uit mijn gelukkige jeugd schemerden weer op, terwijl de toekomst mij troosteloos aanstaarde, zwart als het graf. Mijn hart brandde van verlangen naar een ander hart en ik zonk weg in het zijne. (*ze draait zich weg van Ferdinand*) En daarom vervloekt u mij!

Waarop Ferdinand haar vertelt dat hij eeuwig trouw gezworen heeft aan Louise Miller, dochter van een eenvoudig muzikant.

Uit de gekozen citaten komt duidelijk naar voren hoe een Schilleriaanse held in elkaar steekt: hij is heroïsch, vurig, welbespraakt – vaak op het randje van het grootsprakerige – absoluut in zijn opinies en overtuigd van zijn eigen grote gelijk. En toch is Schiller niet zo progressief als wij zouden denken, want zijn personages worden uiteindelijk zwaar gedetermineerd door het christelijke geloof en de bijbelse wetten. Dat komt bijvoorbeeld zeer goed naar voren in de sterfscène tussen Ferdinand en Louise. Ze hebben beiden al vergiftigde limonade gedronken en in het uur van de dood komt de verantwoording voor god op de voorgrond.

Ferdinand (*weert haar af*)

Weg! Weg! Weg met die zachte ogen en smeltende blik, voor ik bezwijk. Kom slang, in je meest monsterlijke gedaante! Laat je ware gedaante zien en kronkel verleidelijk richting hemel, zoals je ooit voor de afschuwelijke afgrond stond. Maar niet meer vermomd als een engel, nooit meer als een engel! Het is te laat, ik moet je verpletteren als een adder, of aan wanhoop ten onder gaan. Ontferming over haar ziel!

Louise

O, dat het zover moest komen!

Ferdinand (*staart haar aan van opzij*)

Is dit kunstwerk van de hemelse schepper? Wie kan dat geloven? Wie zou dat geloven? (*hij grijpt haar hand en houdt het omhoog*) Ik wil u niet ter verantwoording roepen, goddelijke schepper, maar waarom hebt u uw gif in zulk een mooi vat gegoten? Kan misdaad voortkomen uit zo'n hemelse streek? O, het is vreemd, zeer vreemd.

Louise

Dit ik dit moet horen en toch moet zwijgen.

Ferdinand

En die zachte, melodieuze stem. Hoe kunnen gebroken snaren zo harmonieus klinken? (*met dronken ogen staart hij haar gezicht aan*) Alles aan haar is zo mooi – zo perfect in verhouding – zo goddelijk volmaakt! Overal etaleert ze het werk van de hemelse schepper. Mijn god! Alsof de schepping van de rest van de wereld er alleen was om de schepper voor te bereiden op dit meesterwerk! En dan zou god enkel bij haar ziel gefaald hebben? Is het mogelijk dat deze schandelijke misgeboorte als een perfect beeldhouwwerk ter wereld kwam? (*terwijl hij zijn blik snel van haar afwendt*) Of zag god de vorm van een engel verschijnen onder zijn beitel en wilde hij die fout goedmaken door haar een slecht hart te geven?

Louise

O wat een godslasterende eigenzinnigheid! In plaats van te bekennen dat hij voorbarig oordeelt, roept hij liever de hemel aan.

Ferdinand (*valt haar huilend om de hals*)

Nog één keer, Louise, nog één keer wil ik je vragen - als op de dag van onze eerste kus, toen je voor het eerst 'Ferdinand' stamelde en mij met je brandende lippen aansprak met 'jij'. O, het zaad van oneindige, niet onder woorden te brengen vreugde

leek op dat ene ogenblik voor ons klaar te liggen om te ontkiemen. De eeuwigheid lag stralend als een mooie meidag voor onze ogen. Duizenden gouden jaren dansen, aantrekkelijk als een jonge bruid, voor onze verliefde zielen. Toen was ik zo gelukkig! O Louise! Louise! Louise! Waarom heb je mij dit aangedaan?

Louise

Ween maar, ween maar, Ferdinand. Je weemoed doet mij meer recht dan je wrok.

Ferdinand

Jij bedriegt jezelf. Mijn tranen zijn niet als die van jou. Ze zijn niet als de warme, wellustige dauw die als balsem neerdaalt op de gewonde ziel en verkilde gevoelens weer doet stromen. Mijn tranen zijn eenzame druppels, koud als ijs, bij het afscheid van mijn grote en eeuwige liefde! (*vreselijk formeel, terwijl hij zijn hand op haar hoofd legt*) Tranen voor jouw ziel, Louise. Tranen voor de god, die hier mislukt in zijn oneindige goedheid omdat zijn mooiste schepsel zich zo moedwillig vergooit. O, ik denk dat de hele schepping zich in donkere rouw moet hullen om het trieste voorval te betreuren dat zich in hun midden afspeelt. Het is een alledaagse zaak, dat mensen ten prooi vallen aan het kwaad en paradijzen verloren gaan. Maar als die plaag ook onder engelen gaat woekeren, dan moet de hele schepping daarom rouwen.

Louise

Drijf me niet tot het uiterste, Ferdinand. Mijn innerlijke kracht is sterk als geen ander, maar ik blijf een mens. Eén woord nog voor we scheiden. Een verschrikkelijk noodlot heeft de taal van ons hart verward. Als mijn lippen vrij konden spreken, Ferdinand, dan zou ik jou dingen kunnen zeggen – kunnen zeggen - maar het harde lot heeft mijn hart en tong aan banden gelegd, en ik moet zwijgzaam toestaan dat je mij mishandelt als een gemene hoer.

Ferdinand

Voel jij je goed, Louise?

Louise

Waarom vraag je dat?

Ferdinand

Het zou me spijten als jij zou heengaan met een leugen op je lippen.

Louise

Ik smEEK je, Ferdinand -

Ferdinand (*met heftige bewegingen*)

Nee! Nee! Zo'n wraak zou te satanisch zijn. Nee! God verhoede! Ik wil mij niet over het graf heen wreken. Louise, heb jij van de maarschalk gehouden? Je zal deze kamer nooit meer levend verlaten.

Louise

Vraag me, wat je maar wilt. Ik geef geen antwoord meer. (*ze gaat zitten*)

Ferdinand (*ernstig*)

Denk aan je onsterfelijke ziel, Louise! Heb jij van de maarschalk gehouden? Je zal deze kamer nooit meer levend verlaten.

Louise

Ik geef geen antwoord meer.

Ferdinand (*valt met een beangstigende beweging voor haar neer*)

Louise! Heb jij van de maarschalk gehouden? Nog voor deze kaars is opgebrand, sta jij voor gods troon!

Als in de Griekse tragedies de helden in al hun overmoed – het welbekende hybris – de goden confronteren en daaraan ten onder gaan, dan legt Schiller de uiteindelijke verantwoording voor menselijk gedrag bij de christelijke god.

Zijn helden passen wel binnen de definitie van hoe een tragedie tijdens de Romantiek werd gedefinieerd: “Een opeenvolging van noodlottige gebeurtenissen die leiden tot de dood van een persoon van hoge afkomst.” Die definitie zoals ik die vrij parafraseer is zondermeer toe te passen op de door Schiller zo bewonderde Shakespeeriaanse tragedies die aan het slot bezaaid liggen met lijken – denk maar aan *Macbeth*, *King Lear*, *Othello of Hamlet*. En is er in dat laatste stuk ook sprake van een gifbeker en een verliefd paar - Hamlet en Ophelia - dat de dood vindt?

De originele toevoeging van Schiller bij *Kabaal en Liefde* is dat hij met Louise Miller een hoofdpersonage gecreëerd heeft van lage komaf, een eenvoudig en onschuldig verliefd meisje dat ten onder gaat. Het burgermeisje dat haar trouw, eer en deugd bewaart tot in de dood, is een nieuw soort heldin. De standsverschillen die haar grote liefde voor Ferdinand in de weg staan, overstijgt ze door haar taal. Schiller geeft haar woorden waardoor ze in de realiteit van het stuk gelijkwaardig wordt aan Ferdinand, meer zelfs, in haar grote scène met Lady Milford is het juist Louise die de adellijke dame pareert met haar scherpe formuleringen en haar zo

schaakmat zet. Louise komt als heldin uit deze scène met de taal als ultieme wapen. Net zoals Ferdinand met mooie woorden zijn Louise aan het begin van het stuk weet te verleiden – en dan verwijs ik naar het eerste citaat waarin Ferdinand zijn Louise met woorden overtuigt dat de standsverschillen ooit zullen verdwijnen en zij als gewoon burgermeisje gelijkwaardig zal zijn aan hem. De overtuigingskracht van zijn woorden zetten Louise in vuur en vlam, haar emoties nemen het over van haar verstand met de fatale gevolgen die we kennen: alleen in de dood heeft deze onmogelijke liefde een toekomst. En ook die confrontatie met de dood aangaan, is heldhaftig.

NOOT

1 Alle citaten komen uit mijn vertaling van Friedrich Schiller, *Kabaal en Liefde. Een burgerlijk treurspel*. Uitgegeven door De Drukkery, Middelburg, 2013. ISBN 978-90-70174-84-2